

Normal ve Zihinsel Engelli Bebeklerde Anne-Bebek Etkileşiminin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*

** Hatice (Ceber) Bakkaloğlu
Ankara Üniversitesi

Bülbin Sucuoğlu
Ankara Üniversitesi

Özet

Bu çalışmada normal ve zihinsel engelli bebeklerin anneleriyle etkileşimleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Araştırmada 5-30 aylık 15 normal bebek (NB) ile 15 zihinsel engelli bebeğin (ZB) ve bu bebeklerin annelerinin etkileşimsel davranış sıklıkları "Anne-Bebek Etkileşimi Gözlem Formu" ile değerlendirilmiştir. Sonuçlar, ZB'lerin NB'lere göre daha az etkileşim başlatma, tepki verme, etkileşim sürdürme ve etkileşimli oyun oynama davranıştı, buna karşın daha fazla tepki vermeme, olumsuz tepki verme ve istenmedik davranışlar sergilediklerini göstermiştir. Yine ZB annelerinin NB annelerine göre daha az tepki verme, ilgi ve uygun oyuncak seçme davranıştı, buna karşın daha fazla etkileşim başlatma, olumlu duygu ve ısrar etme davranıştı sergiledikleri bulunmuştur. Bulgular, ülkemizdeki anne ve bebeklerin etkileşimsel davranışları ve erken eğitim programlarında etkileşimin önemi açısından tartışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Anne-bebek etkileşimi, normal bebek, zihinsel engelli bebek.

Abstract

In this study, the interactional behaviors of the 20 mentally retarded children and their mothers were compared to those of 20 non retarded child - mother dyads. Children were matched based on their chronological age and sex; mothers were matched by age, number of children and level of education. Interactional Behavior Observation Form was used to assess the frequency of the behaviors of the mothers and children. Results showed that the interactional behaviors of the nonretarded and retarded children differed significantly in terms of initiating, responding, maintaining interaction and interactional play. Mothers of the mentally retarded children initiated greater number of interactions, and demonstrated more positive feelings and insisting behaviors than the mothers of normal children. Results are discussed in relation to implications for early intervention for the mentally retarded children.

Keywords: Mother-child interaction, normal child, mentally retarded child.

* Bu araştırma Ankara Üniversitesi Rektörlüğü, Araştırma Fon Müdürlüğü tarafından desteklenmiştir.

** Ar. Gör., Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Cebeci/ANKARA

Bebekler doğumdan itibaren sosyal varlıklardır. Bebekler yaşamlarına belli bir davranış repertuarıyla başlamakta ve davranışlarıyla anne davranışlarının nitelik ve niceliğini etkilemektedirler. Anne-bebek ilişkisini inceleyen araştırmacılar, uzun yıllar boyunca anne davranışlarının bebekleri nasıl etkilediği konusu üzerinde durmuşlar, bebeklerin özelliklerinin anneleri üzerindeki etkilerini yadsımışlardır. Bell, 1974 yılında, annenin bebek üzerinde etkisi olduğu kadar, bebeğin de anne üzerindeki etkisini tanımlayan bir etkileşim modeli önermiş, bebeklerin annelerinin hem bakıma hem de etkileşime yönelik davranışlarını başlatma, sürdürme ve sonlandırmada aktif olarak rol oynadıklarını açıklamıştır. Sameroff ve Chandler (1975), bebekler ve annelerin zaman içerisinde karşılıklı etkileşimlerle birbirlerini değiştirdiklerini öne sürmüşler, Bronfenbrenner (1977) ise bebeğin aile içinde, ailenin de daha geniş bir toplumsal sistem içinde yer aldığını açıklayarak çevresel bir etkileşim sisteminin varlığını gündeme getirmiştir (Akt Bailey ve Simeonsson, 1992).

Anneler bebeklerine bilişsel, iletişimsel, duygusal, fiziksel ve sosyal gelişim için gerekli olan uyarıları sağlamakta ve deneyim fırsatları sunmaktadır. Bir çok araştırmada bakım süreci ile bebeğin gelişimi arasındaki ilişki incelenmiş ve erken dönemde bebeğin içinde yaşadığı çevrenin, bebeğin gelişimi ve buna bağlı olarak gelecekteki yeterliliği ile üst düzeyde ilişkili olduğu, anne-bebek etkileşiminin, bebeğin dil gelişimini (Buckhalt, Rutherford ve Goldberg, 1978, Cohen, Beckwith ve Parmelee, 1978, Cunningham, Reuler, Blackwell ve Deck, 1981), bilişsel gelişimini (Beckwith, 1984, Coates ve Lewis, 1984, Mahoney, Iris ve Powell, 1985) ve psikososyal gelişimini (Denham, Renwick ve Holt, 1991, Erol, Şimşek ve Ertem, 1997, Peterson, 1987) etkileyen önemli faktörlerden biri olduğu bulunmuştur.

Araştırmalarda, anne-bebek etkileşiminin bebeğin gelişimi üzerindeki etkisinin yanı sıra anne-bebek etkileşimini etkileyen faktörler de belirlenmeye çalışılmıştır. Bebeğin anneyi yabancıardan ayırt etme, sesli ve sozel ifadeler, mımikler, vücut duruşu, ayırt edici ağlama ve fiziksel/gorsel/işitsel uyarılara tepki verme gibi davranışları işaret edici davranışlar

olarak tanımlanmış, bu davranışların annenin tutumunu etkilediği, anneye bebeği için kendisinin özel bir anlamı olduğunu hissettirdiği ve bebeğin isteklerini karşılamak için güdülediği açıklanmıştır. Ayrıca annenin bireysel özellikleri ve bakım tarzı (Bell, 1974, Gander ve Gardiner, 1993), aldığı sosyal destek (Feiring, Fox, Jaskir ve Lewis, 1987), duygusal durumu ve evlilik uyumu (Belsky, Youngblade, Rovine ve Volling, 1991) ile bebeğin bireysel özellikleri ve mızacı (Gander ve Gardiner, 1993, Aslan, 1996) gibi faktörlerin anne-bebek etkileşimini etkilediği bulunmuştur.

Anne-bebek etkileşimini etkileyen en önemli faktörlerden birisi, bebeğin gelişimsel açıdan risk grubunda olması (düşük doğum ağırlığı, premature olması) ya da engelinin bulunmasıdır. Engelli bebeğin özellikleri ya da davranışları yaşlılarından farklılıklar gösterebilmekte, bu farklılıklar nedeniyle engelli bebeklerin annelerinin etkileşimsel davranışları, normal bebeğe sahip annelerin davranışlarından farklılaşabilmektedir. Annelerin bebeklerinin engelli ile ilgili olarak yaşadıkları stres, normal bağlılık (attachment) gelişimini tehlikeye sokabilmekte, bebeğin engelli olması nedeniyle annenin yeni doğan bebeğine karşı tutumundaki farklılıklar, anne-bebek arasındaki bağlılıkta kronik bozukluklara neden olabilmektedir. Aynı zamanda bu bebekler ve anneleri uyumlu bir etkileşim süreci kurma ve geliştirme açısından da risk altında kalabilmektedirler (Bailey ve Simeonsson, 1992). Anneler bebekleriyle etkileşim kurmakta yaşadıkları güçlüklerin yanı sıra, bebeğin engelli olması nedeniyle farklı duygular yaşayabilmekte, bu duygular anneye duruma uyum sağlama ve özümleme sürecinde oldukça fazla sorumluluk yüklemektedir. Annelerin duygusal durumu, olgunluk düzeyi ya da annelik becerileri engelli bebeğe uyum sağlamada yetersiz kaldığı zaman anne-bebek arasında yetersiz etkileşim ortamı ortaya çıkmakta, yetersiz etkileşim ortamı da bebeğin gelişimsel geriliğinin artmasına katkıda bulunmaktadır (Peterson, 1987).

Araştırmacılar, risk grubu (Cohen ve ark., 1978, Crawford, 1982), fiziksel engelli (Barrera ve Vella, 1987), işitme engelli (Tanksley, 1993, Doğan, 1995,) ve zihinsel engelli (Buckhalt ve ark., 1978,

Crawley ve Spiker, 1983, Cunningham ve ark., 1981, Eheart, 1982, Stoneman, Brody ve Abbott, 1983, Mahoney ve ark., 1985, Levy-Shiff, 1986, Fischer, 1987, Maurer ve Sheirod, 1987) bebeklerin anneleri ile etkileşimlerini normal bebeklerin etkileşimleriyle karşılaştırmışlar, bebekler ve annelerin etkileşimsel davranışlardaki farklılıkları belirlemeye çalışmışlardır. Bu araştırmalarda, engelli ve normal bebekler ile iki grubun annelerinin etkileşimsel davranışları arasında farklılıklar olduğu, engelli bebeklerin normal bebeklere göre daha az etkileşim başlattıkları ve daha az tepki verdikleri, engelli bebek annelerinin normal bebek annelerine göre bebeklerini daha fazla yönlendirdikleri ve bebekleriyle etkileşimlerinden normal gruba göre daha az doyum sağladıkları bulunmuştur.

Engelli bebeklerin anneleriyle etkileşimlerinin, normal gruptan farklı olduğunun ortaya konulması, bu bebekler ile annelerinin etkileşimini iyileştirmeye yönelik programların hazırlanmasına yol açmıştır. Engelli bebeklerin yaşamın ilk yıllarındaki eğitimi konusunda kuramsal ve deneysel çalışmalar yapan araştırmacılar, bebeklerin gelişimini temel alarak, doğrudan bebeğin gelişimini desteklemek ya da annelere bebeklerine beceri öğretmede kullanabilecekleri dıktık yöntemleri öğretmek yerine, anne-bebek etkileşimini niteliksel ve niceliksel yönden iyileştirme üzerinde durmakta ve anne-bebek etkileşimini göz ardı eden erken eğitim programlarının başarılarının sınırlı olacağını vurgulamaktadırlar (Bromwich, 1976, Slater, 1986, Mahoney ve Powell, 1988, Odom, Yoder ve Hill, 1988, Marfo, 1990, Seifer, Clark ve Samerogg, 1991). Anne-bebek arasındaki doğal etkileşimin iyileştirilmesinin, bebeklerin bilişsel, iletişimsel ve sosyal alanlardaki gelişimlerini hızlandırabileceği ileri sürülmekte, anneler için etkileşimsel amaçların belirlenmesi, anne-bebek etkileşim örüntülerinin izlenmesi ve etkileşimin video kayıtlarının yapılması ve bu kayıtlar aracılığı ile anneye geribildirim sağlanması yoluyla anne-bebek etkileşimini iyileştirme programlarının hazırlanabileceği belirtilmektedir (Odom ve ark., 1988).

Ülkemizde anne-bebek etkileşimini inceleyen araştırmalar yok denecek kadar azdır. Doğan (1995)

tarafından yapılan bir çalışmada, aile merkezli erken eğitim programına devam eden işitme engelli çocuklarla annelerinin iletişimsel etkileşim örüntüleri, aynı yaşta erken eğitim programına katılmayan işitme engelli ve işiten çocuklarla karşılaştırılmıştır. Erol ve arkadaşları (1997) tarafından yürütülen "anne-baba-bebek ilişkisini güçlendirme ve çocuğun psikososyal gelişimini temel sağlık hizmetleri yoluyla destekleme projesi"nde ise, hamilelik döneminden başlayarak sağlıklı anne-baba-çocuk etkileşimini geliştirebilmek, çocuğun fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal alanlardaki işlevlerinin gelişmesine destek olmak genel amaç olarak belirlenmiştir.

Ülkemizde okul çağındaki zihinsel engelli çocuklara bir çok eğitim olanağı sağlanmasına karşın, engelli bebekler için hazırlanan erken eğitim programları oldukça sınırlıdır. Birkaç üniversite tarafından uygulanan bu programların odak noktası, bebeğin gelişimsel becerilerinin artırılması ve gelişimlerinin desteklenmesidir. Ancak, anne-bebek etkileşiminin bebeğin gelişiminde oynadığı önemli rolün vurgulanması ve araştırmalarda engelli bebeklerin anneleriyle etkileşimlerinde normal gruba göre farklılıkların bulunduğu ortaya konulması nedeniyle, erken eğitim programlarında anne-bebek etkileşiminin artırılmasını temel alan çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu düşünceden hareketle, ülkemizdeki zihinsel engelli bebeklerle anneleri arasındaki etkileşiminin incelenmesi ve bu amaçla kullanılacak değerlendirme (gözlem) aracının geliştirilmesi gereksiniminden yola çıkılarak bu çalışmanın yapılması gerekli görülmüştür.

Çalışmanın amacı, normal ve zihinsel engelli bebeklerle annelerinin etkileşiminde, hem bebekler ve hem de annelerin etkileşimsel davranışlarının sıklıkları arasında fark olup olmadığını karşılaştırmalı olarak incelemektir. Bu amaca ulaşmak üzere şu sorulara yanıt aranmıştır: 1) Normal bebekler ile zihinsel engelli bebeklerin anneleriyle etkileşimleri sırasında sergiledikleri etkileşimsel davranış sıklıkları açısından fark var mıdır? 2) Normal bebek anneleri ile zihinsel engelli bebek annelerinin bebekleriyle etkileşimleri sırasında sergiledikleri etkileşimsel davranış sıklıkları açısından fark var mıdır?

YONTEM

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Ankara ılı sınırları içinde oturan 5-30 aylık 30 bebek ve bu bebeklerin anneleri oluşturmaktadır. Bebeklerden 15'i zihinsel engelli (ZB), 15'i normal bebektir (NB). ZB'ler üniversite hastanelerinden Down Sendromu yada gelişim geriliğine bağlı olarak zihinsel engelli tanısı almışlardır. Herhangi bir gelişimsel problemi nedeniyle hastaneye gönderilmemiş bebekler arasından seçilen NB'ler ile ZB'ler takvim yaşı ve cinsiyet açısından bire bir eşleştirilmiştir. İki grubun yaş ortalamaları arasında anlamlı fark olmadığı bulunmuştur ($t=0.290$; $p>0.05$). İki grupta bulunan bebeklerin demografik özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Denek No	Yaş (Ay)		Cinsiyet	
	ZB	NB	ZB	NB
1	5	6	Kız	Kız
2	7	9	Kız	Kız
3	7	7	Kız	Kız
4	7	9	Erkek	Erkek
5	11	12	Kız	Kız
6	12	12	Kız	Kız
7	14	15	Kız	Kız
8	15	15	Erkek	Erkek
9	18	18	Erkek	Erkek
10	24	21	Erkek	Erkek
11	24	25	Erkek	Erkek
12	24	22	Kız	Kız
13	24	27	Erkek	Erkek
14	30	30	Erkek	Erkek
15	30	30	Erkek	Erkek

Tablo 1: ZB ve NB'lerin Demografik Özellikleri

NB ve ZB'lerin anneleri ise yaş, çocuk sayısı, öğrenim düzeyi ve çalışma durumu gibi özellikler açısından bire bir eşleştirilmiştir. İki grubun yaş ortalamaları arasında anlamlı fark olmadığı bulunmuştur ($t=1.857$, $p>0.05$). İki grupta bulunan annelerin demografik özellikleri Tablo 2'de verilmiştir.

Denek No	Yaş		Çocuk Sayısı		Öğrenim Düzeyi*		Çalışma Durumu**	
	ZB Annesi	NB Annesi	ZB Annesi	NB Annesi	ZB Annesi	NB Annesi	ZB Annesi	NB Annesi
1	31	30	2	2	3	3	2	2
2	32	28	1	1	1	1	1	1
3	35	30	2	2	2	2	2	2
4	29	26	2	2	2	2	1	1
5	28	26	1	1	3	3	1	1
6	19	22	1	1	1	1	1	1
7	20	24	1	1	2	2	1	1
8	32	29	1	1	3	3	2	2
9	33	26	2	2	2	2	1	1
10	36	29	3	2	3	3	2	2
11	34	33	1	1	1	1	1	1
12	31	28	2	2	2	2	1	1
13	35	29	1	1	3	3	2	2
14	36	34	3	3	2	2	1	1
15	26	25	1	1	2	2	1	1

* Öğrenim Düzeyi: 1, ilköğretim, 2, Ortaöğretim, 3, Yüksek Öğretim

** Çalışma Durumu: 1, Çalışmıyor (Ev Hanımı) 2, Çalışıyor (Memur)

Tablo 2: ZB ve NB Annelerinin Demografik Özellikleri

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, bebekler ve anneleri hakkında demografik bilgileri toplamak amacıyla "Bilgi Formu", NB ve ZB'ler ile annelerinin serbest oyun etkinliği sırasındaki etkileşimsel davranışlarının sıklığını belirlemek ve kaydetmek amacıyla "Anne-Bebek Etkileşimi Gözlem Formu (ABEGF)" (Ek 1) araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. ABEGF, Bebek ve Anne Formu olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır.

ABEGF'nun geliştirilmesi Gözlem formu geliştirilirken şu çalışmalar yapılmıştır. ABEGF'nun geliştirilmesinin ilk aşamasında alan yazında belirtilen anne-bebek etkileşimsel davranışları listelenmiş, sınıflandırılmış ve gözlenebilir davranışlar olarak tanımlanmıştır. İkinci aşamada normal gelişim gösteren farklı yaşlarda (9 ve 18 aylık) iki bebek ile annelerinin evlerinde oyun oynarken video kayıtları yapılmış, bu video kayıtlar çözümlenmiş ve kayıtlarda gözlemlenen anne-bebek etkileşimsel davranışları belirlenmiştir. Üçüncü aşamada alan yazında

belirtilen ve video kayıtlarının analizinden elde edilen etkileşimsel davranışlar karşılaştırılmış, anne ve bebeğe ait etkileşimsel davranışlar tekrar listelenmiş, sınıflandırılmış, gözlenebilir davranışlar olarak tanımlanmış ve bir gözlem formu haline getirilmiştir. Gözlem formu yardımı ile daha önce çekimi yapılan anne-bebek ikilileri tekrar gözlemlenmiş, formun anne-bebek etkileşimini gözlemlenmede işlevselliği denenmiş ve formda gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Son aşamada form, özel eğitim alanında çalışan beş uzmanın görüşüne sunulmuş ve gözlem formuna son şekli verilmiştir.

ABEGF'nun geçerlik çalışması Geçerlik çalışmasında 3'ü gelişim psikolojisi, 6'sı özel eğitim alanında çalışmakta olan 9 uzmanın kanısına başvurulmuştur. Uzmanlardan, ABEGF'nda yer alan etkileşimsel davranışları, anne-bebek etkileşimini değerlendirme, kapsam, anlaşılabilirlik ve ifade açısından beşli derecelendirmeye (1 Zayıf, 5 İyi) değerlendirmeleri ve önerilerini belirtmeleri istenmiştir. Daha sonra gözlem formlarında yer alan her etkileşimsel davranış için uzmanların verdikleri puanların ortalamaları, standart sapmaları ve değişim katsayıları hesaplanmıştır. Ortalaması 4.25'ten büyük, standart sapması 1.00'den küçük ve değişim katsayısı %25'ten küçük olan etkileşimsel davranışların ABEGF'nda yer almasına karar verilmiştir.

Uzmanlar tarafından değerlendirilen Bebek Formu'nda etkileşimsel davranışları ifade eden maddelere verilen puanların ortalamalarından en küçüğünün 4.33, standart sapmaların en büyüğünün 0.86 ve değişim katsayılarının en büyüğünün % 20.00, Anne Formu'nda ise maddelere verilen puanların ortalamalarından en küçüğünün 4.44, standart sapmaların en büyüğünün 0.98 ve değişim katsayılarının en büyüğünün % 21.60 olduğu görülmüştür. Bu değerler, ölçüt alınan değerleri aşmadığı için Bebek ve Anne Formu'ndan hiç bir madde çıkarılmamış, ancak öneriler dikkate alınarak formda gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

ABEGF'nun güvenirlik çalışması Güvenirlik çalışmasında, yaşları 5 ile 30 ay arasında değişen 30 bebek ve bu bebeklerin annelerinden oluşan çalışma grubu üzerinde gözlemler arası tutarlılık (intraob-

server reliability) yüzdesine bakılmıştır (Hall ve Van Houten, 1983). Anne-bebek ikililerinin video kayıtları 15 gün arayla iki kez gözlemlenmiş, gözlemlerin bitirilmesi ardından ABEGF'nda yer alan her madde için gözlemler arası tutarlılık yüzdesi her bebek ve anne için ayrı ayrı hesaplanmıştır. Gözlemler arası tutarlılık yüzdesi hesaplama işleminde şu formül kullanılmıştır (Hall ve Van Houten 1983)

$$\frac{\text{Hemfiki olma sayısı (HS)}}{\text{Hemfiki olma sayısı (HS)} + \text{Hemfiki olmama sayısı (HOS)}} \times 100$$

$$\text{Hemfiki olma sayısı (HS)} + \text{Hemfiki olmama sayısı (HOS)}$$

Bebek Formu'nda yer alan etkileşimsel davranışlar için 30 bebeğin bu formülle hesaplanan tutarlılık yüzdesi ortalamalarının en düşüğü 75.0, en yükseği 94.8, Anne Formu'nda yer alan etkileşimsel davranışlar için 30 annenin tutarlılık yüzdesi ortalamalarının en düşüğü 86.1, en yükseği 98.8 olarak bulunmuştur.

Uygulama

ABEGF'nun uygulaması iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada çalışma grubunda yer alan anne-bebek çiftlerinin etkileşimleri, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Biriminde bulunan gözlem odasında, serbest oyun etkinliği sırasında, 20 dakikalık süreyle video kasete kaydedilmiştir. Video kamera ve araştırmacı odanın en uzak köşesine yerleştirilmiş, bebek ve annelerin kullanması için standart bir oyuncak seti oluşturulmuş, kayıttan önce annelere "Buradaki oyuncakları kullanarak bebeğinizle evinizdeki gibi oynayınız" yönergesi verilmiş ve anne ile bebeğin oyunu videoya alınmıştır. İkinci aşamada video kayıtlarının ilk 5 dakikalık kısmı, anne ve bebeğin ortama uyum sağlaması için belirli bir sürenin geçmesi gerektiğinden, son 5 dakikalık kısmı ise anne ve bebeğin sıkılabileceği düşüncesinden hareketle değerlendirme dışı bırakılarak, ortada kalan 10 dakikalık kısım değerlendirmeye alınmış ve video kayıtlar analiz edilerek, etkileşimsel davranışların sıklığı ABEGF'na kaydedilmiştir. Gözlemlerde etkileşim-

sel davranışların gözlem suresince kaç kez meydana geldiğini belirlemek amacıyla olay kaydı (event recording) tekniği kullanılmıştır (Hall ve Van Houten, 1983).

BULGULAR

Araştırmada, ZB'ler ile NB'ler ve bu bebeklerin anneleri arasında etkileşimsel davranış sıklıkları açısından fark olup olmadığı, Mann-Whitney U-Testi ile yoklanmıştır, iki grupta bulunan bebekler ve annelerinin etkileşimsel davranış sıklıkları arasında anlamlı farklar olduğu bulunmuştur.

1. NB'ler ile ZB'lerin etkileşimsel davranış sıklıkları arasındaki farklar: Bebek Formu'nda bulunan 11 etkileşimsel davranışın 8'inde, ZB ve NB'ler arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunurken, 3'ün de anlamlı fark bulunmamıştır (Tablo 3).

Etkileşimsel Davranışlar	ZB Davranışlarının Sıra Ortalaması	NB Davranışlarının Sıra Ortalaması	U	p
Sesli/sözel etkileşim başlatma	12.10	18.90	61.5	032*
Sözel olmayan etkileşim başlatma	11.17	19.83	47.5	005*
Sesli/sözel tepki verme	14.13	16.87	92.0	.412
Sözel olmayan tepki verme	11.80	19.20	57.0	020*
Olumsuz tepki	19.03	11.97	59.3	026*
Tepki vermemeye	20.13	10.87	43.0	003*
Etkileşim sürdürme	10.47	20.53	37.0	001*
Etkileşimli oyun oynama	9.87	21.13	28.0	000*
Uzak durma	15.93	15.07	106.0	.806
Bağımlılık	15.00	16.00	105.0	.774
İstenmedik davranışlar	19.50	11.50	52.5	011*

*p<0.05

Tablo 3: ZB ve NB Etkileşimsel Davranış Sıklıklarının Karşılaştırılması

NB'ler ile ZB'ler arasında *sesli/sözel etkileşim başlatma* (U=61.5; p<0.05), *sözel olmayan etkileşim başlatma* (U=47.5; p<0.05), *sözel olmayan tepki verme* (U=57.0; p<0.05), *etkileşim sürdürme* (U=37.0; p<0.05) ve *etkileşimli oyun oynama*

(U=28.0; p<0.05) davranışları açısından anlamlı fark bulunduğu ve NB'lerin ZB'lere göre bu davranışları daha fazla sergiledikleri Tablo 3'te görülmektedir. Yine NB'ler ile ZB'ler arasında *olumsuz tepki* (U=59.5; p<0.05), *tepki vermeme* (U=43.0; p<0.05) ve *istenmedik davranışlar* (U=52.5; p<0.05) açısından anlamlı fark bulunduğu ve ZB'lerin NB'lere göre bu davranışları daha fazla sergiledikleri bulunmuştur. Buna karşın, ZB'ler ile NB'ler arasında *sesli/sözel tepki verme* (U=92.0; p>0.05), *uzak durma* (U=106.0; p>0.05) ve *bağımlılık* (U=105.0; p>0.05) davranışları açısından anlamlı fark bulunmadığı Tablo 1'de görülmektedir.

2. NB anneleri ile ZB annelerinin etkileşimsel davranış sıklıkları arasındaki farklar: Anne Formu'nda bulunan 18 etkileşimsel davranışın 9'unda ZB ve NB anneleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunurken, 9'un da anlamlı fark bulunmamıştır (Tablo 4).

Etkileşimsel Davranışlar	ZB Anne Davranışlarının Sıra Ortalaması	NB Anne Davranışlarının Sıra Ortalaması	U	p
Sesli/sözel etkileşim başlatma	19.57	11.43	51.5	009*
Sözel olmayan etkileşim başlatma	15.57	15.43	111.5	.967
Sesli/sözel tepki verme	10.77	20.23	41.5	002*
Sözel olmayan tepki verme	9.33	21.67	20.0	000*
Tepki vermeme	16.43	14.57	98.5	.566
Etkileşim sürdürme	10.63	20.37	39.0	001*
Etkileşimli oyun oynama	10.10	20.90	31.5	000*
Model olma	13.00	18.00	75.0	.126
Aldandurma	18.07	12.93	74.0	.116
Odullendirmeye	16.33	14.67	100.0	.633
Yardım etmeye	17.67	13.33	80.0	.187
Uygun oyuncak seçmeye	12.20	18.80	63.0	040*
İlgilene	12.17	18.83	62.5	036*
Olumlu duygu	19.20	11.80	57.0	020*
Gerçeknamı kısıplama	17.70	13.30	79.5	.173
Kontrol etmeye	13.53	17.47	83.0	.232
İstirah etmeye	18.97	12.03	60.5	029*
Uzak durma	15.77	15.23	108.5	.870

*p<0.05

Tablo 4: ZB ve NB Etkileşimsel Davranış Sıklıklarının Karşılaştırılması

NB anneleri ile ZB anneleri arasında *sesli/sozel etkileşim başlatma* (U=51 5, p<0 05), *olumlu duygu* (U=57 0, p<0 05) ve *ısırtı etme* (U=60 5, p<0 05) davranışları açısından anlamlı fark bulunduğu ve ZB annelerinin NB annelerine göre bu davranışları daha fazla sergiledikleri Tablo 4'te görülmektedir. Yine NB anneleri ile ZB anneleri arasında *sesli/sozel tepki verme* (U=41.5; p<0 05), *sozel olmayan tepki verme* (U=20 0, p<0 05), *etkileşim sürdürme* (U=39 0, p<0 05), *etkileşimli oyun oynama* (U=31 5, p<0 05), *uygun oyuncak seçme* (U=63 0, p<0 05) ve *ilgi* (U=62 5, p<0 05) davranışları açısından anlamlı fark bulunduğu ve ZB annelerinin NB annelerine göre bu davranışları daha az sergiledikleri bulunmuştur. Buna karşın, ZB anneleri ile NB anneleri arasında *sozel olmayan etkileşim başlatma* (U=111 5, p>0 05), *tepkil vermeme* (U=98 5, p>0 05), *model olma* (U=75 0, p>0 05), *adlandırma* (U=74 0, p>0 05), *odullendirmeye* (U=100 0, p>0 05), *yardımlı etme* (U=80 0, p>0 05), *gereksinim karşılama* (U=79 5, p>0 05), *kontrol etme* (U=83 0, p>0 05) ve *uzak durma* (U=108 5, p>0 05) davranışları açısından anlamlı fark bulunmadığı Tablo 4'te görülmektedir.

TARTIŞMA

Araştırmanın bulgularına bakıldığında, iki grup arasında hem bebek hem de anne davranışları açısından bazı anlamlı farklar olduğu görülmektedir.

ZB'ler ile NB'lerin ve annelerinin etkileşimsel davranışlarını karşılaştıran bazı çalışmalarda iki grupta yer alan bebeklerin motor (Barrera ve Vella, 1987), sozel/zeka yaşlarına (Cunningham ve ark , 1981), gelişimsel düzeylerine (Levy-Shiff, 1986, Fischer, 1987) ve oyun becerilerine göre (Eheart, 1982), bazı çalışmalarda ise takvim yaşlarına (Buckhalt ve ark , 1978, (Marshall, Hegrenes ve Goldstein, 1973, Stoneman ve ark , 1983) göre eşleştirildikleri görülmektedir.

Bebeklerin takvim yaşlarına göre eşleştirildiği bu çalışmada, ZB'lerin NB'lere göre daha az *sesli/sozel ve sozel olmayan etkileşim başlatma*, *sozel olmayan tepki verme* *etkileşim sürdürme* ve *etkile-*

şimli oyun oynama davranışı, buna karşın daha fazla *olumsuz tepki*, *tepkil verme* ve *istenmedik davranışları* gösterdikleri bulunmuştur. Bebeklerin farklı ölçütlere göre eşleştirildiği çalışmalarda da benzer bulgular elde edilmiştir (Barrera ve Vella, 1987, Buckhalt ve ark , 1978, Cunningham ve ark , 1981, Eheart, 1982, Fischer, 1987, Levy-Shiff, 1986, Maue ve Sherrod, 1987) Fischer (1987), ZB'ler ile yapılan bir çok çalışmada, ZB'lerin NB'lere göre gelişim alanlarında gerilikleri olduğunu ve en fazla geriliğin iletişimsel becerilerde ortaya çıktığını belirlerken, Crawley ve Spiker (1983), bebeğin etkileşimsel davranışlarının zihinsel gelişimle olumlu yönde ilişkili olduğunu ve zihinsel beceriler azaldıkça etkileşimsel davranışların farklılaşacağını vurgulamıştır. Benzer bir çalışmada Barrera ve Vella (1987), ZB'lerin daha az etkileşim sürdürme ve etkileşimli oyun oynamalarını ZB'lerin daha az etkileşimsel davranış göstermelerine bağlamışlardır. Bu araştırmada da, ZB'lerin NB'lere göre daha az etkileşim başlatıcıları ve annelerinin etkileşim başlatma çabalarına daha az tepki verdikleri bulunmuştur. Bu sonuç, ZB'lerin etkileşim başlatma, tepki verme, etkileşim sürdürme ve etkileşimli oyun oynama davranışındaki sınırlılıklarının gelişimsel geriliklerinden kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir. Bell (1974), anne-bebek etkileşiminin bir denge içinde gerçekleştiğini ve etkileşimde yer alan bireylerden birinin daha fazla etkileşimsel davranış sergilemesinin diğerinin tepkisiz kalmasına ya da olumsuz tepki ile karşılık vermesine neden olabileceğini belirlerken, Seifer ve arkadaşları (1991), ZB annelerinin NB annelerine göre, bebeklerine çok fazla uyaran verdiklerini, annelerin bu davranışlarının bebeklerin olumsuz tepkilerini arttırdığını vurgulamışlardır. Bu araştırmada da ZB annelerinin NB annelerine göre daha fazla etkileşim başlatma ve ısrar etme davranışı gösterdikleri bulunmuştur. Annelerin bu davranışlarının, ZB'lerin iletişim ve oyun becerilerinde yaşlarına göre geri olmasının ve ZB annelerinin etkileşimsel davranışlarının bebeğin özellikle rine uygun olmamasının ZB'lerin tepki vermeme, olumsuz tepki verme ve istenmedik davranışlarını arttırdığı düşünülmektedir.

Sesli/sozel tepki verme, uzak durma ve bağımlılık davranışları açısından iki gruptaki bebekler arasında anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur. Çalışma grubunda bulunan bebeklerin çoğunluğunun takvim yaşı 18 ay ve altındadır. Bebeklerde sozel olmayan iletişim becerilerinin sozel iletişim becerilerinden daha önce geliştiği kabul edilirse (Pieterse ve Treloar, 1996), iki grup arasında sozel olmayan tepki verme davranışı açısından anlamlı farklılık bulunduğu, buna karşın sesli/sozel tepki verme davranışı açısından farklılığın anlamlı düzeye ulaşmadığı düşünülebilir. Barrera ve Vella'nın çalışmasında (1987) olduğu gibi bu çalışmada da ZB'ler ile NB'ler ve anneleri arasında uzak durma davranışı açısından anlamlı fark bulunmamıştır. Bu çalışmada gözlemlerin oyun odasında yapılmış olmasının, bebeklerin, uzak durma ve bağımlılık davranışlarına başvurma sıklıklarının etkilemiş olabileceği, annelerin bebeklerinin yanlarından ayrılmasına ve uzak durmasına izin vermemiş olabilecekları düşünülmektedir.

İki grupta bulunan annelerin etkileşimsel davranışları incelendiğinde ZB annelerinin NB annelerine göre daha fazla *sesli/sozel etkileşim başlatma olumlu duygu ve ısıtma etme* davranışı gösterdikleri görülmektedir. Bebeklerin oyun becerilerine göre eşleştirildikleri bir araştırmada (Eheart, 1982) ZB annelerin daha fazla etkileşim başlattıkları bulunmuşken, bebeklerin sozel ve zeka yaşına (Cunningham ve ark., 1981) ve gelişimsel yaşına (Levy-Shiff, 1986) göre eşleştirdiği çalışmalarda ZB annelerinin daha az etkileşim başlattıkları bulunmuştur. Bebeklerin takvim yaşına göre eşleştirildiği bu çalışmada, ZB'lerin NB'lere göre daha az etkileşim başlatması, annelerine daha az tepki vermeleri, ZB annelerinin, bebeklerinin gelişimsel özelliklerini çok iyi bilmemeleri, bebeklerinin etkileşimsel ipuçlarını fark edememeleri yada sadece bebeklerinin engelli olduğunu bilmeleri nedeniyle daha fazla etkileşim başlatılmadıkları düşünülmektedir.

ZB annelerinin NB annelerine göre daha fazla sergiledikleri diğer bir davranışta *ısıtma etme* davranışıdır. Konuyla ilgili diğer çalışmalarda genellikle bu davranış "*yoneleşme-eme verme*" olarak tanımlan-

mış ve bu araştırma bulgusuna benzer sonuçlar elde edilmiştir (Cunningham ve ark., 1981, Eheart, 1982, Levy-Shiff, 1986, Maurer ve Sherrod, 1987, Mahoney ve Powell, 1988, Stoneman ve ark., 1983). Bu araştırmacılar, ZB'lerin zihinsel ve sosyal becerilerindeki yetersizlikleri nedeniyle, ZB annelerinin bebeklerini daha fazla kontrole gereksinim duyduklarını, annelerin aşırı kontrolü yonerge verme yoluyla sağladıklarını ve annelerin yonergesinin çocuğun bir motor davranışı tarafından takip edilmesinin annelerin davranışlarını odullendirdiğini belirtmişlerdir. Crawley ve Spiker (1983) ZB annelerinin yonerge verme davranışı ile bebeklerin zihinsel becerilerinin ilişkili olduğunu, zihinsel beceriler arttıkça yonerge vermenin azaldığını belirtirken, Maurer ve Sherrod (1987), engelli bebeğin zeka yaşı ile sozel zeka yaşının, annenin yonerge verme davranışı üzerinde takvim yaşına göre daha fazla etkiye sahip olduğunu ve anneleri yonerge verdiğinde ZB'lerin NB'lere göre daha geç tepki verdiklerini, bu süreçte annelerin yonerge verme davranışını tekrar etme eğilimlerinin arttığını vurgulamışlardır.

Bulgular incelendiğinde, ZB annelerinin NB annelerine göre daha az *sesli/sozel ve sozel olmayan tepki verme, etkileşim sınırlama, etkileşimli oyun oynama, ilgi ve uygun oyuncak seçme* davranışı gösterdikleri görülmektedir. NB'ler ile ZB'lerin sozel yaşına (Cunningham ve ark., 1981), oyun becerilerine (Eheart, 1982) göre eşleştirildiği çalışmalarda, ZB annelerinin NB annelerine göre bebeklerine daha az tepki verdiği bulunmuşken, NB'ler ile ZB'lerin takvim yaşına (Stoneman ve ark., 1983), gelişimsel yaşına (Fischer, 1987) göre eşleştirildiği çalışmalarda, ZB annelerinin NB annelerine göre bebeklerine daha fazla tepki verdiği bulunmuştur. Stoneman ve arkadaşları (1983), engelli çocuklarının kısıtlı davranış repertuarına sahip olması nedeniyle, bu çocukların annelerinin çocuklarının her bir davranışının önemli olduğunu öğrendiklerini, kendilerini tepki verme zorunda hissettiklerini ve bu nedenle çocuklarına daha fazla tepki vermiş olabilecekları belirtmektedirler. Bebeğin sozel etkileşim ve etkileşim başlatma davranışının olup olmasının annelerin bebeklerine tepki vermesini etkileyen

temel faktörlerden biri olduğu belirtilmekte (Fischer, 1987), bu bulgu bebekler arasındaki gelişimsel farklılıkların annelerinin etkileşimsel davranışlarını etkilediği şeklinde yorumlanmaktadır. Bu araştırmada da, ZB'lerin NB'lere göre daha az etkileşim başlattığı bulunmuştur.

Araştırmanın diğer bir önemli bulgusu da ZB annelerinin NB annelerine göre daha az etkileşim sürdürme, etkileşimli oyun oynama ve ilgi davranışı gösterdikleridir. ZB'lerin NB'lere göre, daha az etkileşim başlatma ve tepki verme davranışı göstermeleri nedeniyle, ZB annelerinin bu davranışları kullanmalarının sınırlandığı düşünülmektedir. Stoneman ve arkadaşları (1983), engelli çocuk annelerinin normal çocuk annelerine göre çocuklarına karşı daha fazla ilgi gösterdiğini gözlemişlerdir. Cunningham ve arkadaşları (1981) ise, bunun aksine, ZB annelerinin bebeklerini daha fazla yönlendirme eğiliminde olduklarını, NB annelerinin ise yalnızca bebeklerinin oyunuyla ilgilenerek ve bebeklerini gözlemleyerek zaman harcadıklarını bulmuşlardır. Bu araştırmada da, ZB annelerinin NB annelerine göre, bebeklerine karşı daha az ilgi gösterdikleri, buna karşın daha fazla ısrar etme davranışı göstererek bebeklerini yönlendirmeye çalıştıkları görülmüştür.

Öğretme becerileri olarak kabul edilen *model olma*, *adlandırma*, *odullendirme*, *yardım etme* davranışları ve *gereksinim karşılama*, *kontrol etme* ve *uzak durma* davranışları açısından ZB anneleri ile NB anneleri arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Konuyla ilgili araştırmalarda çelişkili bulgular elde edilmiştir. Barrera ve Vella (1987), ZB ve NB annelerinin, sozel ödül kullanma sıklıkları arasında fark olmadığını, Cunningham ve arkadaşları (1981), ZB annelerinin bebeklerine NB annelerine göre daha az olumlu ve odullendirici tepki verme eğiliminde olduklarını, Stoneman ve arkadaşları (1983) ise, engelli çocuk annelerinin normal çocuk annelerine göre öğretme rolünü daha fazla üstlendiklerini, çocuklarına daha fazla sozel ve fiziksel ödül verdiklerini ve daha fazla yardım ettiklerini belirtmişlerdir. Engelli bebekler için geliştirilen erken eğitim programlarında, anne babalara öğretme becerilerinin kazan-

dırılmasının önemli bir yeri vardır. Hazırlanacak benzer amaçlı programlar için bu bulgunun önemli ipuçları taşıdığı düşünülmektedir. Levy-Shiff (1986), ZB annelerinin NB annelerine göre daha fazla gereksinim karşılama (bakım) davranışı gösterdiğini bulmuş ve bu durumun ZB'lerin NB'lere göre bakım ihtiyaçlarının daha fazla olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Diğer araştırmalarda kontrol etme davranışı, "bebeğin bir şeyi yapmasını/yapmamasını sozel/sozel olmayan yolla istemek" olarak tanımlanmış ve ZB annelerinin NB annelerine göre, bu davranışını daha fazla kullandıkları görülmüş, bebeğin engelinin ya da gelişim geriliğinin olmasının, annenin bebeğini daha fazla kontrol etmesine neden olacağı ileri sürülmüştür (Barrera ve Vella, 1987, Cunningham ve ark., 1981). Bu çalışma da ise iki grup anne arasında fark bulunamamıştır.

Alanyazında, ZB'lerin NB'lere göre daha az etkileşim başlattıkları, daha az tepki verdikleri ve daha fazla olumsuz davranış gösterdikleri, ZB annelerinin ise, NB annelerine göre bebeklerini daha çok yönlendirdikleri sıklıkla elde edilen bulgular arasındadır. Bu çalışmada da benzer bulgular elde edilmiştir. Bu bulguların, ZB'lere yönelik olarak hazırlanacak erken eğitim programları için çok önemli ipuçları taşıdığı düşünülmektedir. Erken eğitim programlarında bebeklerin ve küçük çocukların gelişimsel becerilerinin yanı sıra anne-bebek etkileşiminin de değerlendirilmesi gerektiği, bu değerlendirmeler sonucundan yararlanılarak hazırlanacak erken eğitim programlarında annelerin, engelli bebeklerinin özellikleri, bebeğin davranışsal ipuçlarını fark edebilme, etkileşimi bu ipuçlarına göre yönlendirebilme ve işlevsel öğretme becerilerini kullanabilme konularında bilgilendirilmesi ve eğitilmesi, anne-bebek etkileşiminin istenilen yönde gelişmesini sağlayacak, bu da bebeğin gelişimini olumlu yönde etkileyecektir. Yapılacak değerlendirmeler sonucunda anne-bebek etkileşimi konusunda ortaya çıkabilecek problemlerin çözülmesi ve bu konuda annelerin bilgilendirilmesi ve eğitilmesi, erken eğitim programlarının başarı şansını arttıracaktır.

EK 1: ANNE-BEBEK ETKİLEŞİMİ GÖZLEM FORMU BEBEK FORMU

DAVRANIŞLAR	SIKLIK
A) Etkileşim başlatma	
1-Sesli/sözel etkileşim başlatma: Ses çıkarak, konuşarak, soru sorarak, açıklama yaparak, bir şey ya da yardım isteyerek, sesli/sözel yolla rahatsızlığı ifade ederek anneyle etkileşim başlatma	
2-Sözel olmayan etkileşim başlatma: Gülümseyerek ya da gülerek, bir oyuncak/nesneyi anneye uzatarak, göstererek, işaret ederek ya da vererek, anneye doğru giderek ya da oyuncak/nesne götürerek, kaygı, endişe, korku, rahatsızlık gibi duygularını davranışlarla, yüz ifadeleriyle, mızızlıkla, ağlamakta ifade ederek ya da anneye bakarak anneye etkileşim başlatma	
B) Tepki verme	
1-Sesli/sözel tepki verme: Ses çıkarak, konuşarak, soru sorarak, açıklama yaparak, bir şey ya da yardım isteyerek, sesli/sözel yolla rahatsızlığı ifade ederek ya da annenin sesini/soylediğini taklit ederek anneye tepki verme	
2-Sözel olmayan tepki verme: Gülümseyerek ya da gülerek, bir oyuncak/nesneyi anneye uzatarak, göstererek, işaret ederek ya da vererek, anneye doğru giderek ya da oyuncak/nesne götürerek, kaygı, endişe, korku, rahatsızlık gibi duygularını davranışlarla, yüz ifadeleriyle, mızızlıkla, ağlamakta uzatarak, annenin davranışlarını taklit ederek ya da anneye bakarak tepki verme	

3-Olumsuz tepki: Annenin sözel/sözel olmayan etkileşim davranışına tepki olarak hoşnutsuzluğu belli eden sesli, sözlü, fiziksel davranışta bulunma, huysuz ses çıkarma, "hayır", yapmayacağım", isteniyorum!" deme anneye verme gibi	
4-Tepki vermeme: Annenin sözel/sözel olmayan etkileşim başlatma	

3-Olumsuz tepki: Annenin sözel/sözel olmayan etkileşim davranışına tepki olarak hoşnutsuzluğu belli eden sesli, sözlü, fiziksel davranışta bulunma, huysuz ses çıkarma, "hayır", yapmayacağım", isteniyorum!" deme, anneye verme gibi	
4-Tepki vermeme: Annenin sözel/sözel olmayan etkileşim başlatma davranışına tepki vermeme, anneye gözmezdence gelme, sessiz/hareketsiz kalma, ya da annenin sorularına/yönergilerine tepki vermeme gibi	

C) Etkileşim sürdürme: Sözel/sözel olmayan etkileşimde, anneye tepki olarak ya da kendi başlatmış etkilenmiş sürdürmek amacıyla, sözel/sözel olmayan davranışlarla ikinci kez sıra alma (bebek- <u>anne</u> - <u>bebek</u> ya da <u>anne</u> - <u>bebek</u> - <u>anne</u> - <u>bebek</u> gibi).	

D) Etkileşimli oyun oynama: Anneye birlikte oyuncaklarla (araba, bebek), sosyal oyun (fiş fiş kayıkçı, ce-ce, evcilik oyunu) ya da fiziksel oyun (annenin bebeği yürütmesi, sallama, hoplatma ya da kovalanma oyunu) oynama	

E) Uzak durma: Anneye sözel/sözel olmayan etkileşimden uzak durma, anneye etkileşim başlatma ya da anneye tepki vermesi amaçlamayan yalnız oyun oynama, annenin uzağında kalma, annenin yanına yaklaşmama gibi	

F) Bağımlılık: Anneye karşı bağımlılık davranışları gösterme, anne yardımı olmadan ayrıldığında hemen annenin yanına gitme, kucaktan indiklerinde ya da anne yanından uzaklaştığında ağlayarak, anneye sarılarak anneden ayrılmak istememe, annenin elini bırakmama gibi	

G) İstenmedik davranışlar: Etkilenmiş oyun dışı istenmedik davranışlar gösterme, oyuncakları fırlatma, öne-arkaya sallama, ellerini çırpma, kendi etrafında dönme, tükürme, kulak çekme ya da kendine zarar verme gibi	

ANNE FORMU

DAVRANIŞLAR	SIKLIK
A) Etkileşim başlatma	
1-Sesli/sözel etkileşim başlatma: Ses çıkatarak, konuşarak, soru sorarak, açıklama yaparak, bir şey isteyerek yönerge vererek bebekle etkileşim başlatma	
2-Sözel olmayan etkileşim başlatma: Gülümseyerek ya da gülerek, bir oyuncak/nesneyi bebeğe uzatarak, göstererek, işaret ederek ya da vererek, bebeğe doğru giderek ya da oyuncak/nesne götürerek, bebeğe bakarak bebekle etkileşim başlatma	
B) Tepki verme	
1-Sesli/sözel tepki verme: Ses çıkarak, konuşarak, soru sorarak, açıklama yaparak, bir şey isteyerek, yönerge vererek, bebeğin sesini ya da söylediklerini taklit ederek bebeğe tepki verme	
2-Sözel olmayan tepki verme: Gülümseyerek ya da gülerek, bir oyuncak/nesneyi bebeğe uzatarak, göstererek, işaret ederek ya da vererek, bebeğe doğru giderek ya da oyuncak/nesne götürerek, bebeğin davranışlarını taklit ederek ya da bebeğe bakarak bebeğe tepki verme	
3-Tepki vermeme: Bebeğin sözel/sözel olmayan etkileşim davranışına tepki vermeme, gözmezdence gelme, sessiz/hareketsiz kalma, bebek yardım istediğinde yardım etmeme, bebek çağırıldığında yanına gitmeme ya da bebeğin sorunlarına yanıt vermeme gibi	

C) Etkileşim sürdürme: Sözel/sözel olmayan etkileşimde, bebeğe tepki olarak ya da kendi başlatmış etkilenmiş sürdürmek amacıyla, sözel/sözel olmayan davranışlarla ikinci kez sıra alma (bebek- <u>anne</u> - <u>bebek</u> - <u>anne</u> ya da <u>anne</u> - <u>bebek</u> - <u>anne</u> - <u>bebek</u> gibi).	

D) Etkileşimli oyun oynama: Bebekle birlikte oyuncaklarla (araba, bebek), sosyal oyun (fiş fiş kayıkçı, ce-ce, evcilik oyunu) ya da fiziksel oyun (bebeği yürütme, sallama, hoplatma ya da kovalanma oyunu) oynama	

E) Öğretme	
1-Model olma: Bebeğe sözel/sözel olmayan bir davranışı gösterme, bir sesini ya da sözünün nasıl söyleneceğini, nasıl uygulanacağını, bahçeyi saçmayı nasıl taranacağını ya da oyuncakların nasıl kullanılacağını gösterme gibi	
2-Adlandırma: Bir nesnenin, oyuncakların, kızı ya da hayvanın adını söyleme, ("bak ayıcık, bu bereci/baba/kardeş, ne güzel tavşan") gibi	

3-Ödüllendirme: Bebeğin etkilenmiş söylediği ya da yaptığı bir şey için sözel ya da sözel olmayan bir davranışla ödüllendirme, "afener, ne güzel yaptın" deme veya bebeğin başını okşama, öpmeye ya da alkışlama gibi	
4-Yardımlı etme: Bebeğe etkilenmiş sözel/sözel olmayan davranışta ya da iparede destek olma, "buca bunu tak, sonra bunu" deme veya elinden/kolundan tutarak oyuncakla takmasını/kurmasını, topu atmasını, yürütmesini yardım etme gibi	

5-Uygun oyuncak seçme: Bebeğin yaşına, gelişim düzeyine ve o andaki etkilenmiş uygun oyuncak seçme	

F) Duygularını ifade etme	
1-İlg: Bebeğe ilgi gösterme, bebeğin oyununu izleme, bakma, onaylama, seyretme ya da bebek konuşurken dudama, bakma gibi	
2-Olumlu duygu: Sözel/sözel olmayan yolla etkinlik dışı pozitif duyguları ifade etme. Örne, sarılma, kucaklama, saçlarını okşama, "güzel kızın, akıllı oğlum" deme gibi	
3-Gereksinim karşılama: Bebeğin beslenme, temizlik ve bakım gereksinimini karşılama, su içirme, emzirme, biberon verme, yiyecek verme, altı kullandığında bez değiştirme ya da bürünme, ağzını silme saçını tarama, kıyafetini düzeltme kıyafetlerini giydirmeye gibi	
G) Kontrol etme: Bebeğin bir şeyi yapmasını ya da söylemesini sözel/sözel olmayan bir davranışla isteme. sınırlama, tamamen durdurma, yasaklama, fiziksel olarak yoldendirmeye, onaylanama bebeği uyarma. "buraya gel, hayır, onu bırak, yapmanı istemiyorum, bunu babasına söyleyeceğim, abla kızın" demek, lücaktan indirmeme, dokanmasına izin vermemeye gibi	
H) İsrar etme: Bebeğin bir şeyi yapmasını ya da söylemesini, sözel/sözel olmayan davranışla ve zorlayıcı bir ifade ile bir çok kez isteme. "araba, baba" demesini isteme, zorla oturtmaya, yürütmeye çalışma o anda ilgilenildiği oyuncuğu bırakmasını ya da etkinlik dışı bir şey yapmasını ısrarla isteme gibi	
I) Uzak durma: Bebekle sözel/sözel olmayan etkileşimden uzak durma, bebeğin uzağında durma, bebeğin oyununa katılmama, bebeği keredi haline bırakma, bebeğin yanına yaklaşmama, bebeği ya da bebeğin oyununu izlememe gibi	

KAYNAKLAR

- Aslan, B. (1996) *Risk grubu ve normal bebeklerin mizaçlarının anne ve babalar tarafından algılanmasının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara.
- Bailey, D.B. & Simeonsson, R.J. (1992). *Family assesment in early intervention*, London: Merril Publishing.
- Barrera, M.E. & Vella, D.M. (1987). Disabled and nondisabled infants' interactions with their mothers. *The American Journal of Occupational Therapy*, 41(3), 168-172.
- Beckwith, L. (1984). Parent interaction with their preterm infants and later mental development. *Early Child Development and Care*, 16, 27-40.
- Bell, R.Q. (1974). Contributions of human infants to caregiving and social interaction. M. Lewis & L. Rosenblum (Ed.). *The effect of the infant on its caregiver*, New York: Wiley.
- Belsky, J., Youngblade, M.R., Rovine, M. & Volling, B. (1991). Patterns of marital change and parent-child interaction. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 487-498.
- Bromwich, R.M. (1976). Focus on maternal behavior in infant intervention. *American Journal Orthopsychiatry*, 46(3), 439-446.
- Buckhalt, J.A., Rutherford, R.B. & Goldberg, K.E. (1978). Verbal and nonverbal interaction of mothers with their

- Down's Syndrome and nonretarded infants *American Journal of Mental Deficiency*, 82(4), 337-343
- Coates, D L & Lewis, M (1984) Early mother-infant interaction and infant cognitive status as predictors of school performance and cognitive behavior in six year old *Child Development* 55, 1219-1230
- Cohen S E Beckwith, L & Parmelee, A H (1978) Receptive language development in preterm children as related to caregiver child interaction *Pediatrics* 61(1) 16-20
- Crawford, J W (1982) Mother infant interaction in premature and full-term infants *Child Development*, 53, 957-962
- Crawley S B & Spiker, D (1983) Mother-child interactions involving two-year-olds with Down Syndrome A Look at individual differences *Child Development*, 54, 1312-1323
- Cunningham C E Reuler, E Blackwell J & Deck J (1981) Behavioral and linguistic developments in the interactions of normal and retarded children with their mothers *Child Development* 52, 62-70
- Denham S A Renwick, S M & Holt R W (1991) Working and playing together Prediction of preschool social emotional competence from mother child interaction *Child Development* 62, 242-249
- Doğan, O (1995) *Aile-merkezli erken eğitim programlarına devam eden işi ne ençelli çocuklarda anne-çocuk etkileşiminin incelenmesi* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, A U Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara
- Eheart B K (1982) Mother-child interactions with nonretarded and retarded preschoolers *American Journal of Mental Deficiency* 87, 20-25
- Erol N Şimşek, Z T & Erten İ (1997) Onleyici çalışmalar Anne baba bebek ilişkisini güçlendirme ve çocuğun psikososyal gelişimini temel sağlık hizmetleri yoluyla destekleme projesi N Karancı (Ed) *Farklılıkla yaşamak*, Ankara Turk Psikologlar Derneği Yayınları
- Feiring C Fox, N A, Jaskir J & Lewis M (1987) The relation between social support infant risk status and mother infant interaction *Developmental Psychology* 23(3), 400-405
- Fischer M A (1987) Mother-child interaction in preverbal children with Down Syndrome *Journal of Speech and Hearing Disorders*, 52, 179-190
- Gander M J & Gardiner H W (1983) *Çocuk ve erg. n gelişimi* (B Onur, Çev) Ankara İmge Kitabevi (Orijinal Eserin Yayımlı 1981)
- Hall R V & Van Houten R (1983) *Managing behavior I - Behavior modification The measurement of behavior* Austin Pro-ed, Inc
- Levy Shiff, R (1986) Mother father child interactions in families with a mentally retarded young child *American Journal of Mental Deficiency*, 91(2), 141-149
- Mahoney, G , Iris, F & Powell, A (1985) Relationship of maternal behavioral style to the development of organically impaired mentally retarded infants *American Journal of Mental Deficiency* 90(3), 296-302
- Mahoney, G & Powell, A (1988) Modifying parent child interaction Enhancing the development of handicapped children *The Journal of Special Education* 22(1), 82-96
- Marfo, K (1990) Maternal directiveness in interactions with mentally handicapped children An analytical commentary *Journal Child Psychology and Psychiatry* 37(3) 259-280
- Marshall, N , Hegrenes, J & Goldstein, S (1973) Verbal interactions Mothers and their retarded children vs mothers and their nonretarded children *American Journal of Mental Deficiency*, 77 (4), 415-419
- Maurer, H & Sherrod K B (1987) Context of directives given to young children with Down Syndrome and nonretarded children Development over two years *American Journal of Mental Deficiency* 91(6) 579-590
- Odom S L Yoder, P & Hill, G (1988) Developmental intervention for infants with handicaps Purposes and programs *The Journal of Special Education* 22(1), 11-24
- Peterson, N L (1987) *Early intervention for handicapped and at risk children An introduction to early childhood special education* Denver London Love Publishing Company
- Pieterse, M & Treloar, R (1996) *Küçük adimler Henşim becerileri* (Çev Y Uzuner & G Kırcalı İftar) İstanbul Zihinsel Özürlülere Destek Derneği
- Seifer R Clark G N & Sameroff, A J (1991) Positive effects of interaction coaching on infants with developmental disabilities and their mothers *American Journal on Mental Retardation*, 96(1), 1-11
- Slater, M A (1986) Modification of mother child interaction processes in families with children at-risk for mental retardation *American Journal of Mental Deficiency* 91(3), 257-267
- Stoneman, Z , Brody G H & Abbott, D (1983) In home observations of young Down Syndrome children with their mothers and fathers *American Journal of Mental Deficiency*, 87(6), 591-600
- Sucuoğlu B (1997) Özürlü çocukların aileleriyle yapılan çalışmalar N Karancı (Ed) *Farklılıkla yaşamak* Ankara Turk Psikologlar Derneği Yayınları
- Tanksley, C K (1993) Interactions between mothers and normal-hearing or hearing-impaired children *The Volta Review*, 95, 33-47